

össze a diákokat. S mit gondolt az igazgató hosszú körmiről, erről a másfél centiméteres szaruképletről, amely igazgatópártiakra és igazgatóellenesekre osztotta Sonk községet?"

A mérleget persze szintén a főhős vonja meg. „S dicsekedhetett-e igazán a sonki algimnázium jelesével? [...] Zoltán át- és átítatódott Kárpáthy Zoltánokkal és Berend Ivánokkal. Az iskola letiporta őt, s ő átrepülte az iskolát. Igazi hőstettekre szomjazott, a regények hőstetteire. A legképtelenebbre is képesnek hitte magát.” Aztán, amikor regénybeli nagybátyja azt meséli: „Sonk volt neki az a paradicsom, melyből őt kirekesztették. Lassan Zoltán is beleélté magát a hangulatába, úgy adta a válaszokat, ahogy a Gyurka meséi kívánták, majdnem dicsekedett Sonkkal, legalábbis úgy adagolta, hogy a Gyurka képzelete tovább építhesse belőle a maga Zölddisznó-legendáját.” Az író tulajdonképpen maga adja meg a feloldás lehetőségét, midőn a jelképek síkjára tereli emlékeit. „A két dió, melyeket még a tanár úr ültetett sonki kisdíák korában, elfogyott ugyan, s száraz gallyai, Laci révén, még az önképzőkör aranykönyvébe is belekerültek (valóban hálás párhuzam volt: a Szibériában fagyoskodó tanár s az itthon elfogyott diófa)...”

Ezzel azonban már visszatérünk a valós élményekhez. A Homályból homályba Életrajzi írások Szilvasbálás fejezetében (s az Ahol gyermek voltam emlékeiben) ott búvik a valóság – nemcsak jelképes – csirája: „Az a két diófa valóban két szem dióról hajtott; apám hozta őket mint gyönki kisdíák, úgy dugta le a földbe, s lám, negyvenéves korára ekkora fákká lettek.” A Pusztuló kertekben a maga bizonytalanságával is megerősíti ezt: „ami a két dióból nőtt ki, melyet apám gyönki kisdíákként nyomott földbe, amikor én alattuk lobogtam, harminc-negyven évesek lehettek, nagyapáméknak kellett ültetni hát...”

Akad az emlékek között néprajzi vonatkozású, kedves figyelmesség is. „Gyönkön, ahol én kisdíák voltam, nézte Kertész, fölébe hajolva, a Piroska disznóságát, az ilyenféleképp töltött disznógyomorrot szájmókának hívták. Érdekes népetimológia, fordult Kertész Halmihoz, mint legkomolyabbhoz. – Mit gondol, miből ered az a szájmóka? A német Saumagen, disznógyomor. Hány ilyen átvitel lehet a mi ősi emlékeink közt is.” Olyanra is lelünk példát, hogy ekkora dicséretet aligha kapott azóta is a gyönki alma mater. A Tolsztoj inasaként című esszében ugyanis ez szerepel: „Tolsztoj Jasznaja Poljanájában is volt valami ezekből a Közép-Bogárd pusztákból. Csak persze a birtok sokszorta nagyobb volt, a család színvonala hasonlíthatatlanul magasabb; a gyönki gimnázium neve kazányi egyetem...” Ezenkívül Németh László még vagy tucatnyi Gyönk említésével igazolhatnánk: nem volt benne semmilyen ellenszenv a patinás, mezővárosi múltú helységgel szemben.

Ettől persze még a jubiláló gimnáziumban valóban gondolhattak arra, hogy pereljének. Talán a józanság, talán a böles önérdekű megfontolás miatt (mert a per nyomán még az is azonosította volna a regénybeli Sonkot a valóságos Gyönkkel, akinek eddig eszébe sem jutott volna) lemondtak erről. Az író és modelljei című esszé bevezetőben megkezdett, s most befejezendő gondolatai regény és valóság viszonyáról is egyértelműen eligazítanak: „Az igazság az volt, hogy Gyönkről az apámtól, unokabátyámtól hallottam egyet-mást, de soha ott nem jártam, s a megbántottak közül senkit nem ismertem: élet és iskola algebraját alkalmaztam (abban a reményben, hogy úgysem lehet pontos), a rég hallott adatokra.” Az Újságíró – újság nélkül írásban aligha mentegetőzés, inkább az alkotói módszer lényege a kitétel: „azt hiszem, hogy a szépítő írók közé tartozom. Inkább sosem írnék regényt, mint hogy olyannak fessek az embereket, amilyenek valóban látom.” Ezzel együtt nem kétséges, hogy méltán tartozik Németh László és az újdonsült város irodalomtörténetének lapjaira a fenti érdekes kapcsolat.

Tóttós Gábor

Vajda János költő rejtélyes halasi élete

Több nagyobb monográfia, életrajzi leírás is megemlékezik – igaz, igen kurtán – arról, hogy Vajda János (1827–1897) költő, újságíró 1849 után Kiskunhalason dolgozott.¹ A kiskunhalasi helytörténeti kutatások eddig nem sokat törődtek ezzel, csupán néhányan átvették ezt a tényt. Pedig nagyon érdekes minden település életében, hogyha egy ilyen nagy pályát befutott tehetség ott élt. Többek között felvetődik, hogy vajon melyik írásai köthetők ide, hol lakott, megemlékezett-e az itteni életéről és még sorolhatnánk.

¹ Vö. Színnyei József: Magyar írók élete és munkái XIV. Hornyánszky, Bp., 1914. 754–759; illetve Kenyeres Ágnes (főszerk.): Magyar Életrajzi Lexikon L–Z. Akadémiai Kiadó, Bp., 1969. 941–942.

rosan kötődő időszakában: *Szerelm édene* (1851), *Dalok* (1851), *A fecskék 'Béranger után'* (1852), *A vén csavargó 'Béranger után'* (1852), *Meghasonlás* (1852).⁷ Ezekből az írásokból nagyon kevésről feltételezhetjük, hogy bárminemű kötődése lehetne városunkhoz. Nem említi, nem utal rá, hogy Halas városához, pusztáihoz bármi is kapcsolná ezeket a verseket. Csupán a *Szerelm édenéről* feltételezhetjük, hogy azt akár egy halasi leányzónak is írhatta, a Gina-versekkel híressé lett költő.⁸

A helytörténeti írásművek közül a *Kiskunhalas almanach* adta a legtöbb támaszt, de ebből sem lehetett a pontos adatokra rálelni.² Az irodalomtudományi és életrajzi szakirodalmakból viszont tudható, hogy Vajda János az 1848/49-es szabadságharc után egy évig olaszországi állomáshelyen a császári hadseregben, a Konstantin nagyhercegről elnevezett ezredben szolgált.³ 1850 év vége után kerülhetett Kiskunhalasra „földbeeslő” alkalmazottként. Életrajzi leírásai szerint Kiskunhalas (akkor még: Halas) után Kiskunmajsra, Kiskundorozsma és Szeged térségében, majd Budán tevékenykedett hivatalnokként, de 1853-ban már Pesten folytatta, illetve kezdte meg országos hírű írói, újságírói és költői pályáját.⁴ Amint kataszteri hivatali rapidíjas 1855-ig „utazgatott” az alföldi részeken.⁵

Ezen adatok tudatában és Vajda összes versei kötetének áttekintése után az alábbi hipotézist állíthatjuk fel. A XIX. századi magyar természeti, szerelmi, filozófiai költészet e legjelesebb művelője ezeket a verseket írhatta Kiskunhalashoz szorosan kötődő időszakában.

² Gyarmati Andrea: Vajda János. In: *Szakál Aurél* (szerk.): *Kiskunhalas almanach*. Kiskunhalas Város Önkormányzata, Kiskunhalas, 2001. 246.

³ Vö. Barta János: Vajda János összes művei – Kisebbségi költemények I. Akadémiai Kiadó, Bp., 1969. 330–331, 379. 1850. január 31-e (Bücsű c. verse, majd és A szerencséhez c. verse, Olaszországból hazatérés érzelmvilágát adja vissza) és 1850. november 17-e között külföldön volt katoná. Vajda összes IV. 570. Konstantin nagyherceg ezredben szolgált 1849–1850-ban Olaszországban. *Széles Klára*: Vajda János. Gondolat, Bp., 1982. 34. 1850 végén még Páduában hadtörténeti leírásokat vág a földhöz, mert becsmérlék 1848/49-et. *Bóka László*: Vajda János. Franklin, Bp., 1941. 57. Páduai kaszárnyában olvasta a *Die Winter-Campagne des FML Schlick* (Schlick tábornagy téli hadjárata) című könyvet, ami a kápolnai, az isaszegi és a budai csatákat elferdítve írták le. *Komlós Aladár*: Vajda János. Magvető, Bp., 1984. 49–50. Vajda 1849 után a Fejér megyei Váli erdőbe ment, Berényi Aladár drámaíró barátjához, majd Páduába került katonának és itt a kaszárnyában olvasott német nyelvű hadtörténelmet.

⁴ Vö. Barta i. m. (1969) 331. *Kataszternél dolgozott 1855-ig, de Budára ment vissza 1853-ban, ekkor indult a Gina-szerelm. Rubinyi Mózes*: Vajda János. Ethika, Bp., 1922. 9. Rubinyi leírása szerint 1851 és 1855 között a Kiskunvárosban élt, mint földbeeslő. *Zempléni Árpád*: Gina In: *Praznovszky Mihály* (szerk.): *Múlt ifjúság tündértávján*. Vajda János szerelmei. Holnap Kiadó, Bp., 2009. 47. Az Alföldön néhány hetet töltött mindenhol, és amint betanította a személyzetet, ment is tovább. *Heckenast Gusztáv*: Jelenkor, politikai és társas élet encyclopaediája, különös tekintettel a hírlapok olvasóira: az Újabb kori ismeretek tárána folytatása. Pest, 1858. 185. Halason földbeeslő volt. *Vajda János önéletrajzi leírása*. In: *Vasárnapi Újság*, 1872. IX. 8. 438. 1853-ig időzött vidéken, amikor barátai visszahívták Pestre. *Széles i. m.* 52. 1853-ban bérelt szobát Kratochwill borbély budai, Úri utcai lakásában, itt ismerkedik meg a 16 éves Ginával. *Komlós i. m.* 443. A szerzői adatai szerint ellenmondásos, hogy 1853-ban vagy 1854-ben hagyta-e ott a telekönyvi hivatalt.

⁵ Kiskunhalason a kataszteri (vagy katonai) felmérések az 1850-es évek elejétől 1874-ig zajlottak. Egy kataszteri dolgozó a föld értékének megfelelő nyilvántartást intézte az adózás alapjának megállapításához. Földminőség művelési ágakként, aranykorona megállapítása a föld értékéért.

⁶ Barta i. m. (1969) 380. *Dalok* című versét 1851. október 1-jén írta, ami az irodalomtudós elemzése szerint új állomáshelyen, új szerelem kibontakozását mondja el nekünk.

⁷ Barta i. m. (1969) 380. *Meghasonlás*, 1849-ből, de 1852-es vers.

⁸ Barta i. m. (1969) 379. *Szerelm édene* című verse az utazgatásai közben kialakult vidéki szerelem nyomait tárja fel. A vidéki „ízék”, a mezei képek egyértelműen erre utalnak. I–IV ciklus 1851. június 17–24.

Szerelem édene (részletek)

<i>Eszemadta kisleánya, gyöngyalak, Hej, mióta téged én megláttalak! Talán egyet fordult vélem a világ, Hej azóta nekem áll a boldogság. Szébb a világ, de hogy is szébb ne volna! Szép szemed világot minden bokorba; Minden ágon víg madár dalol nekem, Mennyországgá változott az életem.</i>	<i>Huzhatd cigány azt a búsát, ízibe, Megrepedhet szomorú nótád szive; Amely hangod sir legkeservesebben, Fölvidul és táncra kel a lelkemben. – És ha a te szemeidbe tekintek, S szép szemed sugáriban eltévedek, Aki téged megteremtett, virágom, Az istent is örömeosebbs imádom!</i>
--	---

Sokkal több Kiskunhalashoz köthető adat került elő későbbi írásainak áttanulmányozását követően. A lírája helyett inkább pusztáink ihlette néhány újságcikkében emlékezik meg itteni életéről. Alig pár évvel ittléte után a *Magyar Sajtó* hasábjain, 1856-ban rögtön rossz példaként emlegeti fel egy glosszájában a környéket.⁹ Nem érti, hogy a pest-budaiai miért nem járnak ki a Margit-szigetre pihenőnapjaikon. Mint írta, egy Monte Christo milliókat adna, hogy ott lakhasson, ezzel szemben a szigeten csak egy majoros és egy házmester család él, „*kiknek mindegy, hogy itt vagy akár a kis-kun-halás-debeáki¹⁰ sivatag közepette lakék*”,¹¹ 1861-ben a *Csatár* című lapban pedig egyenesen azt szögezi le, ha az „*édes testvérek*”,¹² a nemzetiségek teljesen felosztják Magyarországot és abból csupán „*az egy Jász-kunság*” maradna meg hazai földnek, akkor újságíró társaival hamut szórnak a fejükre, csuhát öltenek és amerikai öserdőbe vándorolnak remetének.¹³

Még egyértelműbben kiskunhalasi vonatkozású írása a *Lókötő-vetély* című, amely a *Budapester Tagblatt*-ban és a *Magyar Népb*en 1887-ben jelent meg.¹⁴ Bár a szakirodalom szerint a történet helyszíne Hódmezővásárhely, ezt bátran cáfolhatjuk. A kavarodást az okozza, hogy Vajda rövidítette az állítása szerint 12 ezres település (H) és szállásadója nevét (ZS. J.).¹⁵ Barta János irodalomtörténész szerint „H” betűs és ilyen létszámú alföldi város csak a Csongrád megyei helység lehetett az 1850-es években.¹⁶ Ez több szempontból sem igaz, mivel a mi városunk 1850-ben 12.783 fős volt, mellesleg Vajda megemlíttette, hogy művében egy kiskunági helységről van szó. Ráadásul a kiskunhalasi helytörténetet ismerők azonnal ráismerhetnek egy tipikus helyi család tagjára, a házigazda nevének rövidítése alapján, aki a belváros egy tekintélyes nagyházában élt. ZS. J., vagyis valószínűleg Zseny József, aki az írónak adott szálláshelyet, amíg itt élt. Zseny egyébként szerepel az 1848-as választói névjegyzékben is, így biztosan tudunk létéről.¹⁷

Vajda itt is utal az ötvenes évek elejére, mint írja ekkor huszonöt éves, vagyis a történet 1852-ben játszódott.¹⁸ A műben Vajda részletesen bemutatta a Zseny-házat, nagy lelkesedéssel írt a város remek miliójéről és arról is, hogy mennyire szeretett „ögyelegni” a vásárok forgatagában. Valamint őszintén ad számot a pusztai életéről: „...a Kiskunság egyik terjedelmes homoksvataga közepette, gyakrabban

⁹ Barta János: Vajda János összes művei. Publicisztikai írások VII. Akadémiai Kiadó, Bp., 1979. 96–97.

¹⁰ Kiskunhalas régi határának egyik külterületi része. A *Debeák* név eredete ismeretlen, bizonyos feltételezések szerint szerb elnevezésű lehet.

¹¹ Barta i. m. (1979) 96–97, 698.

¹² Barta i. m. (1979) 885, 898. Az „édes testvérek” kifejezést azért használta, mert 1861-től a horvát elkülönülési törekvések egyik momentumja volt, hogy a vármegyéknek körlevelet írtak a délszlávok, amelyben tájékoztatják az előljárókat terveikről, és ebben „barátságos atyafiságot” emlegetve kérték a támogatást tervükhöz.

¹³ Barta i. m. (1979) 457. A *Csatár* című lapban az ironikus, csipkedő glosszák rovatban a Kispuskatúzból hozta le ezt a cikket.

¹⁴ Barta János: Vajda János összes művei. Szépprózai írások IV. Akadémiai Kiadó, Bp., 1972. 393–398, 589–590.

¹⁵ Barta i. m. (1972) 394–395. Háza a 12 ezer lakossal bíró város kellős közepén, legsűrűbben lakott utcájában fekszik, kőfallal bekerítve; az udvaron külön egyemeletes épület, földszintjén volt az istálló. A kapu és kisajtó erős lakattal éjjel-nappal folyton zárva.

¹⁶ Barta i. m. (1972) 590–591.

¹⁷ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárának Kiskunhalasi részlege, V / 242 b) 33/1848. Halas Város választópolgárainak névsora.

¹⁸ Barta i. m. (1972) 396: „a huszonöt éves kor boldog adományának élvezetében, kellemes ábrándokba és mély álomba merülve, aludtam volna világos reggelig”.

voltam vendége a sz-i puszta bérlojének, aki reggelire a kávé és egy tányér kocsonya közt engedett választanom, az utóbbit azzal akarván ajánlani, hogy az dögmárhából készült. Én természetesen, mint laikus, nem merem az utóbbit választani, de föltűnt, hogy ő rendszeren jóízűen abból evett. Pedig nagy módú, kényes szájú, és gavallér ember volt. – De hát, ha dög, miért eszik ön belőle? – kértem egyszer. – Hát nem tudja, hogy mi ez? – kérdé viszont, és aztán megmagyarázta, hogy ez voltaképp a gulya leghízottabb, legjobb állatjának a húsa. A pásztor ugyanis következőképp járt el abban az időben: egy karóra fölcsavarta kapcáját jó vastagon, azt a marha torkába ütötte, aminek következtében annak meg kellett fulladnia. De ugyanakkor lóra ültette bojtárját, hogy rohanjon jelteni a gazdának, miszerint egy marha megkapta a járványt, és fölugrott. Hogy kárba ne vesszen végkép, hát vérét vette, és így a gazdának beszámolt a bőrével. Ezentúl aztán a kávé helyett magam is a kocsonyát választottam.”¹⁹ És nemcsak rácsodálkozott, hanem bizony büslakodott is afelett, hogy az alföldi nép szellemi és anyagi elnyomatása közepette kicsoda „tökét” veszít el az ország: „Szerettem a vásárokon ögyelegni; mulattató látvány ez és amellet szapora tere a népjellem és nyelv tanulmányozásának. Úgy intéztem hát, hogy ez idő alatt H-n tartózkodtam és nem is bántam meg, mert olyan esetnek lettem tanúja, amit ha akárki más beszél el, nem adhattam volna neki hitelt. És már most én is ki leszek téve annak, hogy sok olvasó nekem se hiszi el a történetet. De hát erről már nem tehetek. Azért e föltéves nem tarthat vissza annak elmondásától. Mert lehetnek olyanok is, akik előtt épen a hitelenség e látszata miatt válik érdekessé a dolog, melynek egyébkint van némi tanulságos oldala is, tudniillik az a következtetés, hogy a magyar nép azt a meszeszerű ügyességet, mondhatjuk: genialitást, melyet e kárhuzatos téren tanúsított eddig, egykor kiművelt állapotában hasznos célra fordítja,²⁰ mit fogunk mi akkor produkálni a népek munkaverseyén?”²¹ A mű fő történetében Vajda látványosan vázolja, hogy bizony a betyároktól való napi félelem hogyan mérgezte meg a mindennapokat Kiskunhalason. „Én magam is csak kételkedő mosollyal fogadtam házi gazdám állítását a környékbeli futó betyárok meszeszerű ügyességéről, midőn az ebéd alatt, fényes délben, folyton föl-fölkelt, s minden tál étel után ki-kiszaladt az istállóba, hogy megnéze, megtapogassa, vajjon valóban ott van-e még két szép csikaja, melyeknek az a hírük volt, hogy nincs hozzájuk fogható, betyár alá illőbb ló három vármegyében. Eleinte nevettem a házi gazda, Józsi bácsi, ez ideges, megfoghatatlan nyugtalanságán.”²² Majd szembesült vele, hogy a jól örzött istállót is kifosztják a betyárok és döbbenettel konstatálja a magyar nép hihetetlen élnitudását és ügyességét, de egyben mélyen gyökerező durvaságát is. Vajda végeredményben ezt a pusztai lélektelen életmódot a régi, de már kimúlt Magyarországnak tekinti. Úgy összegzi saját és a letűnt korok összehasonlítását, hogy 1872-ben ugyan zalai és somogyi betyár-rablássorozat rémisztette meg a hazai lakosságot, de végül ezt igen hamar „levették” a zsandárok, vagyis a haladás nyert a nyers erőszakkal szemben.²³

A *Vasárnapi Újság*ba²⁴ szánt, de ott csak 1921-ben²⁵ megjelent *Duhajok és betyárok* című tárcája is a kiskunsági élményeiről szól. Sok más mellett arról is beszámol, hogy 1849 után a Kiskunságban egy ismerősénél bujdosott. Ez ellentmond más, saját műveinek²⁶ és az életrajzi leírásoknak²⁷ is, melyben azt állítják, hogy csak Berényi Antal drámaírónál Fejér megyében húzta volna meg magát: „egy kiskunsági pusztai birtokos barátom, kinél a menekülés napjaiban heteket, hónapokat töltöttem”.²⁸ Persze ez a műve sem nélkülözhetette vidékünk durvaságait bemutató anekdotákat: „Az 1851-55. éveket a Kiskunságban és Szeged táján töltöttem... [...] Éjeket, napokat töltöttem útban a zordon sivatag pusztákon, háltam a legfélelmetesebb csárdákban; jobbra-balra tölem ügettek, száguldoztak a rettegett rablók. Majd előttem, majd utánam raboltak ki egyes családokat, lódöztek agyon esendőöket, örváró katonákat. Nem egyszer betérve valamely csárdába vagy pusztai tanyára, azzal fogadtak, hogy no ugyan kár volt nem előbb érkezniem, mutogatták a falakon a golyók helyeit, a véreseppeket, a rablók csatájának

¹⁹ Barta i. m. (1972) 393–394.

²⁰ Vö. Barta i. m. (1972) 397; Széles i. m. 39. Vajda szerint a pásztorélet „nevelő akadémiaja a tolvaj és rabló bűnöknek”, mégis tisztelettel beszél a jobb sorsra érdemes, tehetséges és elvadult vidékek áldozatairól. Így szól erről: „Kitűnő csapatvezér, hány leleményes feltaláló zseni veszett el eddig a magyar néphez – iskola és nevelés hiánya folytán!”

²¹ Barta i. m. (1972) 394.

²² Barta i. m. (1972) 395.

²³ Barta i. m. (1972) 393, 590.

²⁴ Barta i. m. (1972), 591. *Vasárnapi Újság* 1921. április 10. 24.

²⁵ Barta i. m. (1972) 591. Halála előtti hetekben írhatta, ezért nem jelent meg, és később fiókban is maradt a mű.

²⁶ Barta i. m. (1972) 592. A *Bujdosás* című írásában nem említette kiskunsági rejtőzését.

²⁷ Vö. Szinyei i. m. (1914) 754–759.; Kenyeres i. m. 941–942.

²⁸ Barta i. m. (1972) 402. *Lökötő* vetély című írása, ahol hasonló történeteket írt le, mint a *Duhajok és betyárok* e. műben.

nyomait. [...] A kőküti csárdában egyszer két mérnökre bukkantak, akik mód nélkül meg voltak ijedve és akárhogyan biztatták őket a betyárok, miszerint csak mulattassák őket, daloljanak, ígyvanak, nem lesz bántódásuk, azokba nem tudtak lelket verni. Végre megbosszankodtak aztán azzal mulatták magukat, hogy a vékony, hosszúlábú két mérnököt az asztalra kergették és ott kellett nekik táncolni reggelig, mi fölött jóízűeket nevettek.”²⁹

Más írásában is hasonlóan öszinte a dél-alföldi viszonyok elmaradottsága kapcsán: „*micsoda erkölcsök, micsoda szokások, minő őskori kezdetleges életmód, valóságos beduin világ!* [...] *sírhat a művelt magyar lelke, ha eltekint végig e nemcsak anyagi, de szellemi értelemben is zordon pusztaságon.*”³⁰ Itt is fontos arra rámutatni, hogy a kiskunsági tartózkodása meghasonlás önmagával és a magyar ügygel. Az olaszországi, ausztriai majd az alföldi pusztai tapasztalatok kapcsán szembe kellett néznie azzal, hogy a Habsburg Birodalmon belüli elmaradottságunk nem feltétlenül az elnyomás következménye. A magyar vidéki infrastruktúra és az életmód európai mércével szinte elképesztő alacsony szinten állt a tőlünk nyugatra fekvő államokétól.³¹ Szembeszállt önmagával és a szabadságharcot óhajtókkal. Nem akar egyértelműen elszakadást, inkább a reformokat szeretné, és a magyar nemesség életmódjának, politikájának, erkölcsének megváltozását.³²

Persze, saját sértettsége is munkál benne. Hiszen az itteni nép sem fogadta szívesen a Vajdához hasonló hivatalnokokat, a Bach-rendszer huszárjait, akik a földméréssel azt a gyanút keltették a birtokosokban, hogy az „elnyomók” ismét valamiképpen meg kívánják őket sarcolni. Ezt a költőnél még fokozta, hogy remek német nyelvtudása révén még a hivatalnokokat is ő tanította be az új földkataszteri munkára. A kétely még végig körülvehette munkája folyamán és élete későbbi részében.³³ Ám a remény is élte valamiképpen. Optimizmusa helyenként felülkerekedett a rossz szájjú megjegyzéseken és rossz beidegződéseken a puszták népével kapcsolatban. A *csikós* című írásában így írt erről: „*A puszták vadon termő lovagja, a népdalok és regék hőse, a vadon-ős költészet ama oázáról mi a civilizáció és a hasznosítás szelleme maholnap Hazánkban is betemend, s melyről a jövő nemzedék már csak a költők és regényírók könyveiből nyerend mythicus fogalmat. Mert eljövend az idő, midőn a csárda romjaiból újra egyház, a mocsárok helyein vidor békés falu épülend, a sovány buckákon erdők, kertek virulandanak, és a csikósok költői, de legtöbbször tragikus végzetű alakjai helyett étkes, szapora embercsaládok lepik el a tündér délibábos síkságokat.*”³⁴

Ám dühe mindjobban nőtt, ahogy megismerte és rálátott az osztrák és a magyar viszonyokra. Függetlenségiként értetlenül állt a magyarok elutasításával szemben, akik a „*láncha verik a szabad földet*” jelszóval támadták őt, mikor földbeeslőként köztük járt. Álhazafiakat talált egyszerre maga körül mindenhol, akik az elmaradottakat dicsőítik, mert a haladásban mindenhol az osztrák önkényt látják. Elhárították a valós problémákról, és önmaguk tehetetlenségéről ezzel a figyelmet. Az 1860-as években röpirataiban arról adott számot, hogy a gyűlölt „*civilisator Austria*” és a „*Sahara*” Magyar Alföld méricskélésének közgazdasági fontossága állt szemben egymással ezekben a végtelen és értelmetlen vitákban.³⁵ *Önbírálat* című írásában konkrétan fogalmaz: „...*amíg mi a pusztán dudálunk, addig a Lipótváros idegenek kezébe kerül*” [...] „*visszabújunk ázsiai ömágyarságunk télen, naptalan, altató otthonába*” [...] „*nem a félreeső szilvafák alatt legdrágább a haza földje, hanem a Dunapart forgalmas áruhelyein, és ha idegennek engedjük a Lipótváros 3-4000 forintos négyszögöleit, míg magunk a haszontalan homok-siványok buckái között furulyázgatunk, dudázgatunk, és – ami több – onnan akarjuk megvetni a milliommokat jövendelő kalmárüzletet, akkor nem értettük meg a kor szavát.*”³⁶

²⁹ Barta i. m. (1972) 399.

³⁰ Széles i. m. 39.

³¹ Komlós i. m. 51–53. Vajdában ekkoriban fogalmazódott meg a keserűség és tehetetlenség érzése – a kor értelmiségi fiataljai vígságokba, kávéházi mulatozásokba fojtották Vajdával együtt a bánatukat. Lisznyai Kálmán költő: „*Vajda Jankó, te vagy a világon a legvigább világgyűlölő*”. Vajda a Bach-korszakban már nem elszakadspárti, érzi, hogy a magyarság nem tud egymagában állni Európában. A Habsburgok detronizálása hiba volt, mert Európa őket szükségesnek tartja!

³² Komlós i. m. 120–124.

³³ Vö. Széles i. m. 38. Az új osztrák telekkönyvezésre tanítja az illetékeseket, mivel németül jól beszélt. Az osztrák földbeeslő hivatal alkalmazottjaként tartották nyilván. *Bóka* i. m. 64. Németül tanította a telekkönyvezést, nem volt állomáshelye, mint egyes források mutatják.

³⁴ Barta János: Vajda János összes művei. Szépprózai írások V. Akadémiai Kiadó, Bp., 1972. 180–182, 389. Megjelent nyomtatásban: *Magyar képek albuma*. Heckenast, Pest, 1858.

³⁵ Széles i. m. 39.

Összegzésképpen a Vajdáról szóló tanulmányok és kötetek vizsgálata kapcsán leírhatjuk, hogy Hasláról alig maradt fenn írása.³⁷ Ezek jó része általában nem túl hízegő példázatokban említi a települést. Am az is leszögezhető, hogy ezekkel a már jól ismert tényeket erősítette meg a külterületi élet kiméletlensége és a XIX. századi halasi emberek küzdelme révén. A pusztai lét, a pásztor- és betyárvilág kegyetlensége és elmaradottsága lehangolta és megváltoztatta a forradalmi romantikától fűtött ifjú Vajda szemléletét. Betekintést nyerhetett abba a magyar életmódba, amely végeredményben a haladáspártiak oldalára sodorta. Am az több mint valószínű, hogy a halasi nép szabadság szerető- és császárelenes életérzését itt magába szippantotta a mindig is radikálisan republikánus Vajda, aki ezen szellemisége miatt élete végéig szemben állt mindenféle önkényhatalommal. Az írásaiban használt alföldi tájleírásokat, a pásztorok titkait, a betyárélet zordságait és a kiskunságiak életmódját nálunk ismerhette meg leginkább. Vagyis mindenképpen hatást gyakorolt rá a futóhomokon küzdő, számára addig ismeretlen emberek világa. Így keserű ébredésének – amelyben a magyarországi vidéki lakosság valós társadalmi anomáliáit megláthatta – a mi szülőföldünk volt a melegágya.

Végső István

Pilaszánovits József, Baja 1848/49-es főbírája

Baja városnak számos 1848–49-es szabadságharcos hőse van. Az országosan ismert nevek mellett ritkán kerülnek szóba a helyi hősök. Ezek egyike Pilaszánovits József. Neve említése nélkül gyakran szoktunk rá emlékezni, hiszen ő volt az, aki Baja város közgyűlésén azt a javaslatot tette, hogy a bajai harangok egy részét fel kell ajánlani a haza oltalma érdekében. Az 1848. márciusi napok Baja lakóit is megérintették, az elsősk között ünnepelte meg a város a pesti és pozsonyi eseményeket kivilágítással. 1848 nyarán pedig a város lakossága a régi vezetők helyett újakat választott. Ennek az új tisztikarnak volt az első embere, mint a város főbírája, Pilaszánovits József.

1802. november 29-én születet Roglaticán,¹ ahol családjának birtoka volt. Roglatice ma Szerbia területén található, a XIX. században olyan pusztá volt, amin két nemes család osztozott. Felső-Roglatica volt a Pilaszánovitsok birtoka, amit közbirtokként birtokoltak, vagyis a család tagjai nem adhatták el és nem örökíthették másra, nehogy a birtok ki-kerüljön a család kezéből. A Pilaszánovits család az 1826-os katasztrális összeírás szerint Bács-Bodrog vármegyében a 20. legnagyobb földbirtokos volt 6445 hold birtokkal.² Szülei Pilaszánovits Jakab (1777–1819) és Goldenics Éva, két lánytestvére közül az egyiket, Borbálát (1798–1866) Baján vette feleségül a komáromi Sárkány János, a másikat, Annát (1805–?) 1825-ben Bajsán vette feleségül bajsai Vojnits István (1800–1871), aki Vojnits István és Milassin Kata fia volt.³ Pilaszánovits József pedig 1825 körül vette feleségül bajsai Vojnits István testvérét, bajsai Vojnits Antóniát (1805–1849). Házasságukból több gyermek származott: László (1826-7), Franciska (1828-9), József (1830–1896), Béla (1831–1849), Matild (1836) és Angéla Laura (1837–1852).

A Pilaszánovits családnak szoros kapcsolata volt Bajával, hiszen a család több tagjának volt a városban háza. A családnév kiejtési nehézségei miatt a közbeszédben a bajaiak *Pilákra* rövidítették, illetve magyarosították ezt a családnevet. A Pilaszánovits család egyik legfontosabb emléke Baja főterén a Szentháromság tér 11.–Eötvös József u. 2. számú sarokház, melyet Pilaszánovits Lajos épített. Ma ezt a házat alapítványi vagy Fischer-házként (Fischer-féle alapítványi ház) ismerik a városban, mert a házat Fischer Sámuel vette meg, aki később a zsidó hitközségre hagyta.⁴

³⁶ Széles i.m. 74–75.

³⁷ Természetesen egy kutatást soha nem lehet véglegesen lezárni. Vajda János kapcsán is kerülhetnek még elő kéziratok, illetve az áttekintés a hozzáférhető és ismertebb írásaira szorítkozott.

¹ Roglatice (Roglatiza, Roglatieza) pusztá Bács-Bodrog vármegye északi részén Bajsához közel.

² Borovszky Samu (szerk.): Bács-Bodrog vármegye monographiája II. Bp., é.n. 567.

³ Szluha Márton: Bács-Bodrog vármegye nemes családjai. Bp., 2002. 282.

⁴ Fábrián Borbála: Egy kisvárosi nemesi rezidencia építésének története AETAS 2009/4. 171.